

FERCSIK ERZSÉBET

Árpád kori vagy Árpád-kori?

A kor alaptagú szerkezetek helyesírásáról és néhány nyelvhelyességi kérdésről

„A nyolc istvánkori alapítás mellett (Győr, Veszprém, Pécs, Csanád, Várad, erdélyi, Eger, Vác) a század végén két újabb püspökség alakult (Nyitra, Zágráb).”

„Célként továbbra is a III. Béla-kori viszonyok helyreállítása szerepelt, de most már a bárókon kívül az egyház, a serviensek és a várjobbágyok földjeit is vizsgálat alá vették.”

A fenti két mondat ugyanabban a könyvben (Száray 1993) szerepel, és megközelítőleg ugyanazokat a nyelvi a kérdéseket veti fel. Felhívja a figyelmet a helyesírás, a nyelvhelyesség és a pontos mondatszerkesztés szükségességére. Mondataink azt példázzák, hogy igényesebb fogalmazással és a szabályokhoz igazodó írásmóddal gyorsabb és egyértelműbb lehet az információk átadása.

Mindkét mondatban előfordul egy-egy tulajdonnévi előtagú szóösszetétel, amelynek utótagja a *kor* szóból képzett melléknév. Értelmező kéziszótárunk (Pusztai 2003) a *kor* főnévnek ötféle jelentését tárgyalja. Szócikke az alábbiak szerint épül fel:

1. A történelem valamely időszaka. *A felvilágosodás kora; Széchenyi kora.*
2. A földtörténet egy-egy szakasza. *Geológiai korok.*
3. Életkor. *Élemedett kor.* Kifejezésekben: öregedés, öregkor. *Benne van a korban.*
4. Tárgy, anyag meglétének és állapotának (bizonyos) időszaka. *Új korában.*
5. Idő. *Egy kor óta.*

Amint látjuk a több jelentésű *kor* szó többféle tudományterület nyelvében is szerepelhet, és emiatt több tantárgy tankönyvében is előfordulhat. Felbukkanhat önálló szóként, különböző szó szerkezetek alaptagjaként és összetételek elő- vagy utótagjaként. A következőkben olyan szerkezetekkel foglalkozunk, amelyekben vizsgált főnevünk alaptagként, ill. összetételi utótagként jelenik meg. Néhány példaszó a történelem-könyvekből: *bronzkor, őskor, őskőkor, reformkor, kuruc kor, pogány kor, történelem előtti kor, Anjou-kor, Árpád kora*; az irodalomkönyvekből: *aranykor, diákkor, öregkor, virágkor, ifjú korában, katonakorában, oly korban, Erzsébet-kor*; a biológia-könyvekből: *csecsemőkor, életkor, felnőttkor, gyermekkora, matuzsálemi kor, serdülőkor*; a művészettörténet-könyvekből: *barokk kor, modern kor, reneszánsz kor*; a nyelvtankönyvekből: *nyelvméltos kor, nyelvméltelen kor, ómagyar kor, kései ómagyar kor*; a földrajz-könyvekből: *miocén kor, paleocén kor, pleisztocén kor*; a fizikakönyvekből: *atomkor, hőskor.*

A példaként felsorolt szavak azt mutatják, hogy a *kor* szót tartalmazó szerkezeteket nem egyetlen helyesírási szabály alapján írjuk le, hiszen egyaránt van példa egybeírásra, különírássra és kötőjelezésre. Egy-egy típuspéldát kiválasztva vegyük sorra a helyesírási szabályzat (AkH. 1984.) segítségével, hogy a különböző esetek írásmódjára milyen szabályok vonatkoznak.

AkH. 107. b) A szabálypont a minőségjelzős összetételek írásmódjáról megállapítja, hogy ha a tagok együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege, akkor a kapcsolatot egybeírjuk. Ennek az elvnek a működését megfigyelhetjük például a *hőskor* szóösszetételén, amelynek jelentése 'a hősmondákból ismert kor' vagy 'valaminek küzdelmes, de a fejlődésben fontos kezdeti szakasza'.

AkH. 114. A minőségjelzős alárendelő összetételek írásmódjára vonatkozik. Megállapítja, hogy minőségjelzőként nemcsak melléknév állhat, hanem főnév is, amelyet általában különírunk az alaptagtól. De a fajtajelölő főnévi minőségjelzős alakulatokat egybeírjuk, például *csecsemőkora*, *felnettora*, *fiatalkora*, *kamaszkora*, *serdülőkora*.

AkH. 128. a) A szabálypont a birtokos jelzős szókapcsolatok azon fajtájával foglalkozik, amelyekben a birtokszón birtokos személyjel jelzi a kapcsolat típusát. Az ilyen szerkezetek tagjait általában külön írjuk egymástól, például *Árpád kora*, *Árpád korabeli*.

AkH. 128. c) Szintén a birtokos jelzős szókapcsolatok írásával foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a jelöletlen, azaz birtokos személyjel nélküli szerkezeteket egybeírjuk, például *életkora*.

AkH. 129. A szabálypont a jelentéstömörítő összetételek írásmódjával foglalkozik. Ezekben az alakulatokban az elő- és utótag között olyan bonyolult kapcsolat van, hogy az összetétel csak többszavas szerkezettel értelmezhető. Emiatt a tagokat mindig egybeírjuk, például *virágkora* 'vkinek, vminek az életében, fejlődésében a legfejlettebb, eredményekben leggazdagabb időszak'.

AkH. 168. A szabálypont szerint „egy- vagy többemű személynevek és köznevek gyakran lépnek egymással valamilyen jelöletlen összetételnek tekinthető kapcsolatba”. Az ilyen összetételszerű alakulatokban a személynév és a köznév szoros összetartozását kötőjellel érzékeltetjük, például *Árpád-kor*, *Erzsébet-kor*.

AkH. 169.; 140. Mindkét szabálypont az olyan összetételszerű kapcsolatok írásmódjára vonatkozik, amelyek egy- vagy többemű személynevek és többnyire *-i*, *-beli*, *-s*, *-ú*, *-ű*, *-jú*, *-jű* képzős melléknévek együtteséből állnak. Ezekben a tagokat kötőjellel fűzzük össze, például *Árpád-kori*, *Erzsébet-korabeli*.

A helyesírási szabályok ismeretében vizsgáljuk meg példamondataink *-kor* utótagú szerkezeteinek írásmódját. Az „*istvánkora*” szóalak kiindulása az *István király kora* vagy *István kora* szerkezet lehetne. A 128. a) szabály alapján a tagokat külön írjuk, mivel a birtokszón birtokos személyjel utal a birtokviszonyra. Jelöletlen összetételként (*István-kor*^{*}) sem a köznyelvben, sem a szaknyelvben nem használatos a két szó kapcsolata. A jelölt szerkezetek melléknévi formája: *István király korabeli* vagy *István korabeli*. A viszony jelöltsége ezekben az alakokban is megmarad, tehát a tagokat változatlanul külön kell írunk. A *-beli* képző helyett az *-i* képzőt is használhatjuk, ebben az esetben is megmarad az alapforma különírása: *István király kori*, *István kori*.

A felületes szemléltet könnyen megtévesztheti, hogy példánk írásmódja nem azonos az *Árpád-kori* kötőjeles szóalakkal. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy más a kiindulás, hiszen az *Árpád-kor* jelöletlen összetétel ismeretes mind a szaknyelvben, mind a köznyelvben az 'Árpád-ház kora' jelentésben. De István király uralkodásának időszakát csak a birtokos személyjellel ellátott *István kora* szerkezettel szoktuk megnevezni.

Ugyanezek a szabályok érvényesek másik példánkra, a „*III. Béla-kori*” szóalak írásmódjára. A jelöletlen összetételt alkotó *III. Béla-kor*^{*} szerkezetet nem használjuk sem a köznyelvben sem a szaknyelvben. Helyette a birtokos személyjeles *III. Béla*

kora alakulattal nevezzük meg III. Béla király uralkodásának időszakát. Ennek melléknévi formája pedig a kiindulást jelentő szerkezet különírásának megőrzésével a *III. Béla korabeli* vagy *III. Béla kori* írásmód.

Ezt a szemléletet erősíti a legújabb helyesírási kézikönyv is (Laczkó–Mártonfi 2004), amely a tanácsadó fejezetében megállapítja: „A személynévi előtagú és köznévi utótagú összetételek melléknévképzős formájukban megőrzik a nagybetűs és kötőjeles írásmódot vagy a különírást”. Szótárában pedig a *Mátyás* címszónál megtaláljuk a *Mátyás király*, *Mátyás korában*, *Mátyás korabeli*, *Mátyás kori* szerkezeteket. Az *Árpád-kor* szóbokrásban a kötőjeles *Árpád-kori*, az *Árpád kora* címszó mellett pedig a kötőjel nélküli *Árpád kori* alak szerepel. Az utóbbi kettősség szép példája helyesírásunk értelemtükröző voltának, hiszen a két alak kétféle jelentést hordoz. Az azonos szóalakokban a kötőjel megléte egyértelműen az Árpád-ház korára utal, hiánya pedig Árpád vezér korára.

Látszólag apró helyesírási hiba a *serviens* szó latinosa, *s* betűs írásmódja. Helyesen, a magyar köznyelvi kiejtésnek megfelelően *sz* betűvel írjuk: *szerviens*. Ez a forma nemcsak a szabályos írásmód miatt kívánatos, hanem azért is, mert felidézheti a hasonló tövű *szervilis*, *szervilizmus* stb. alakokat. A rokonságban lévő szavak bemutatásával talán könnyebb megjegyezni a történelemtudomány terminusaként a *szerviens* szót.

Példamondatainkat nemcsak helyesírási szempontból kifogásolhatjuk, hanem a mondat szerkesztés, pontosabban a szórend szempontjából is. Az első mondatba ékelt zárójeles felsorolások megtörik az információ átadásának folyamatát, ily módon a befogadást is nehezítik. Ugyancsak nehezíti megértést az *-ás*, *-és* képzős elvont főnév (alapítás) szokatlan használata. Könnyebben érthető a mondat, ha helyette inkább igés vagy igeneves szerkezetet használunk. Gyorsabban értelmezhetővé teszi a mondatot, ha megváltoztatjuk a szórendet, a két fő mondatrész megcserélésével a hátrazsorított állítmányt előre helyezzük. A fenti hibák javítása többféleképpen történhet, az egyik változat így hangzik: *A század végén két új püspökség alakult az István korában alapított nyolc püspökség mellé. Az újabbak: Nyitra, Zágráb; a régebbiek: Győr, Veszprém, Pécs, Csanád, Várad, erdélyi, Eger, Vác.*

A második mondatban több terjengős kifejezés is előfordul. A *célként szerepel* helyett elegendő az önálló jelentést nem tartalmazó *szerepel* ige nélküli *célja* (*valakinek*) alak. A *vizsgálat alá vesz* szerkezetben a *vesz* ige nem önálló funkciója. Pontosabb és tömörebb a terpeszkedő, két szóból álló szerkezet helyett a *vizsgál* vagy a *megvizsgál* ige. Ez a mondat is könnyebben érthető, ha két önálló mondategészre bontjuk. A *de* kötőszó megmaradhat mondatkezdő elemnek, hiszen nem a tagmondatok közötti, hanem a szövegszinten megjelenő ellentétet fejezi ki. A hátrazsorított állítmányt célszerű előrébb szerkeszteni, így az olvasó számára hamarabb egyértelművé válik a lényeges információ. Ezt erősíti a *nemcsak... hanem* szerkezet alkalmazása is. A második példamondat pontosabb megfogalmazással így alakulhat: *Céljuk továbbra is az volt, hogy helyreállítsák III. Béla korának viszonyait. De most már nemcsak a bárók földjeit vizsgálták meg, hanem az egyház, a szerviensek és a várjobbágyok birtokait is.*

Az átalakításokkal azt kívántuk bizonyítani, hogy a mondanivalóhoz illeszkedő pontos fogalmazás és a szabályos íráskép egyértelműbb információátadást tesz lehetővé. Javasolt változtatásaink összességében a gyorsabb és hatékonyabb befogadást

segítik. Tankönyvszerzőinknek és szerkesztőinknek érdemes (volna) tehát a mondat- és szövegszerkesztés – no meg a helyesírás – apró szabályaival is foglalkozniuk.

Irodalom

A magyar helyesírás szabályai. 1984. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Osiris Kiadó. Budapest.

Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003.² Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Száray Miklós 1993. Történelem V. Magyar történet a kezdetektől 1491-ig. Anonymus Könyvkiadó Betéti Társaság. Budapest.

Tanulói vélemények

Miért szeretek olvasni?

Azért szeretek olvasni, mert sok fiataloknak szóló, érdekes könyv van ami le tud kötni, és unatkozás helyett vagy szabadidőmben szívesen olvasom ezeket. Az olvasás sokkal érdekesebb is lehet mint egy unalmas számítógépes játék.

17 éves fővárosi gimnazista

Kellemes időtöltés olyan könyvet olvasni, ami az érdeklődési területemmel kapcsolatos. Hasznos, mert az ember bővíteni tudja szókincsét. Egy-egy könyv sokkal jobban leköt, mint néhány tévé műsor.

K. O. 17 éves fővárosi gimnazista

Számomra az olvasás kikapcsolódás és sokkal élvezetesebb, mint mondjuk a tévét nézni. Azért szeretek olvasni, mert sokkal jobban át tudom élni a könyv világát, mint a tévében megjelenő történetekét. Sokkal jobban azonosulni tudok a szereplőkkel és részben igaz is, hogy szinte egy másik világba kerülök. Bár nem mindegy, milyen könyvről van szó, mert én igazán csak a romantikus bolondos regényeket kedvelem. Ezek számomra tökéletes szórakozást jelentenek és bármikor képes vagyok leülni egy izgalmas könyvvel a kezemben. A könyvek nem egy kész terméket nyújtanak, hanem az olvasó személyiségétől, egyéniségétől függ, milyenek képzeljük el a szereplőket, eseményeket.

Z.I. 17 éves fővárosi gimnazista

